

Krukowski, Stefan

Cmentarz ciałopalny bez popielnic w Wysokiem (pow. Sejnejski)

Światowit 11, 1-13

1913

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Cmentarz ciałopalny bez popielnic

W WYSOKIEM (POW. SEJNEJSKI).

(z 46-ma rysunkami i 2-ma tablicami).

(Cimetier à incinération sans urnes funéraires à Wysokie, distr. de Sejny).

opisał Stefan Krukowski.

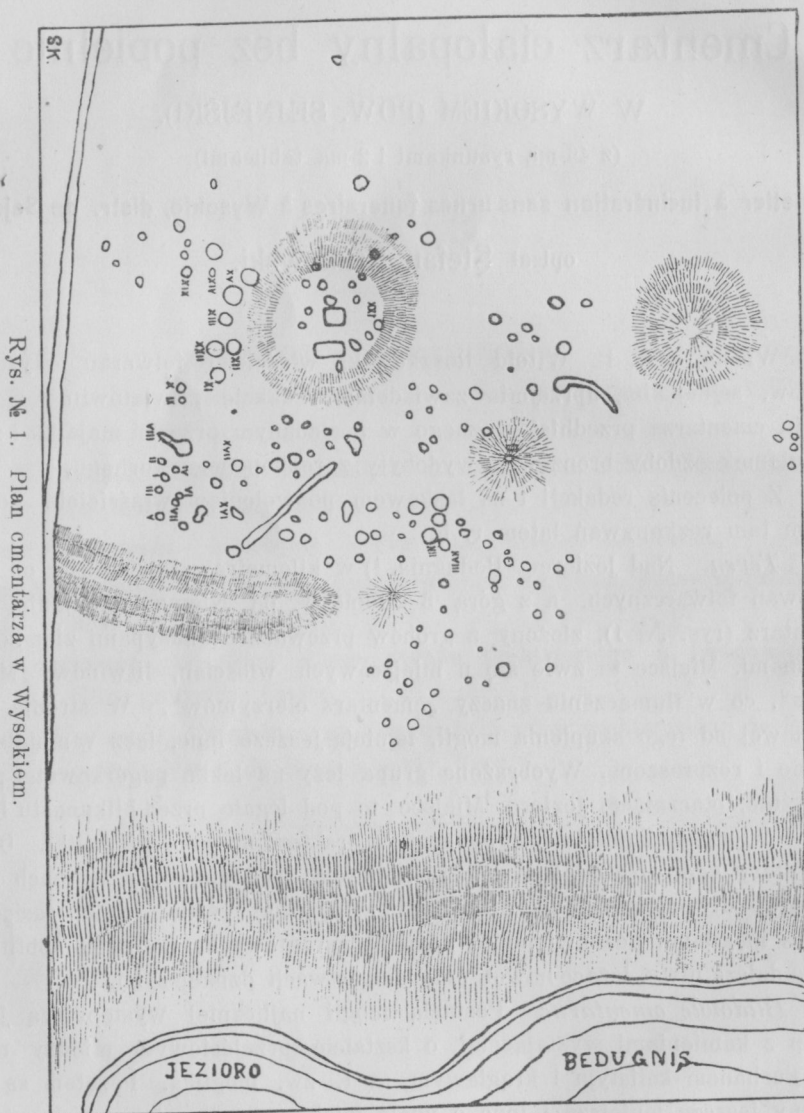
Wiosną r. b. P. Witold Roszkowski, właściciel folwarku Wysokie w pow. sejnejskim, uprzejmie zawiadomił redakcję „Światowita“ o istnieniu cmentarza przedhistorycznego w posiadany przez niego majątku i złożył ułamek ozdoby brązowej, wydobyty z rozkopanego kurhanu.

Z polecenia redakcji i za łaskawem pozwoleniem właściciela dokonałem tam rozkopywań latem r. b.

Teren. Nad jeziorem Bedugnis, ¹⁾ w kilometrowej odległości od zabudowań folwarcznych, a z górą 3 kilometry od Niemna, znajduje się cmentarz (rys. № 1), złożony z grobów przeważnie z nasypami ziemnokamiennymi. Miejsce to zwie się u miejscowych włościan, litwinów „Milži kapis“, co w tłumaczeniu znaczy „cmentarz olbrzymów“. W stronie południowej od tego skupienia mogił, istnieją jeszcze inne, lecz w mniejszej liczbie i rozproszone. Wyobrażona grupa leży na lekko pagórkowatej płaszczyźnie, otaczającej jezioro. Miejsce to pod legło przed kilkunastu laty orce i wtedy kamieniste nasypy grobów traktowano jako nieużytki. Obecnie stary ugór porastał skąpą roślinnością, odsłaniając na łysinach lodowcowe utwory podglebia: piasek gliniasty, glinę i żwir. Pola, sąsiadujące z mogiłami, pozbawione są kamieni narzutowych, natomiast obfitują w nie dalsze niwy, leżące nawet przy domostwach dzisiejszych.

Budowle cmentarne. Postacią mogił najliczniej występującą jest nasyp z kamieniami wystającymi, o kształcie przejściowym między małym kurhanem kolistym i krągławym, a t. zw. mogiłą. Pozatem są tu nasypy jeszcze mniejsze i inne o wiele większe, całkowicie zasługujące na nazwę kurhanów; ostatnie występują głównie w sąsiedztwie południo-

¹⁾ Po polsku „bezdenne“; do jeziora tego lud przywiązuje podanie o zapadłym w głębinę kościele, z którego dają się słyszeć bijące dzwony w dniu św. Piotra. (przyp. autora).

wo wschodniego pagórka i przy grobach XVIII i XX; małe zaś najęśniej leżą na krańcu południowym, pozatem — rozproszone nierównomiernie po całym cmentarzu. Prócz nich są tu utwory o postaciach całkiem szczególnych, jak grób VIII i drugi podobny na północy; inny po środku w kształcie długiego, bardzo niskiego wału, i jeszcze inne, mniejsze już, również wydłużone lub wygięte, a przedewszystkiem dwa prawidłowe prostokąty zwartego, starannie budowanego bruku na pagórku południowo wschodnim.

Rozkopywanie. Zbadałem dwadzieścia jeden grobów, oznaczonych na planie liczbami rzymskimi według kolei kopania; posługiwałem się zaś t.zw. systemem współrzędnych ¹⁾).

Objaśnienia planów i przekrojów. Rysunki od № 2 do 46, włącznie, są wykonane w podziałce $\frac{3}{400}$, a rys. № 1 w podziałce $\frac{1}{3200}$. Strona północna na podobiznach wszystkich rzutów, z wyjątkiem rys. № 1 jest równoległa do górnego brzegu stronicy. Na wszystkich podobiznach przekrojów północ i zachód leżą po lewej ręce. Odcinki prostej przerywane przy obwodach podstaw nasypów, wzajemnie prostopadłe, oznaczają kierunki rozkopywania. Obwody podstaw nasypów i kamienie są niezaopatrzone w znaki objaśniające. Obwody wyobrażone są za pomocą linii krzywych zemkniętych ciągłych lub przerywanych. Tak samo przedstawione są kamienie, lecz tu linia ciągła wyobraża kamień wystający nad powierzchnię nasypu, z wyjątkiem rys. 17-go i 44-go, a przerywana—kamień, leżący pod powierzchnią na warstwie węglowo-popiołowej. Na wszystkich rysunkach:

cyfra 1	oznacza	wierzchnią szarą warstwę ziemi roślinnej,
„ 2	„	warstwę żółtego piasku gliniastego,
„ 3	„	calec—warstwę piasku białego żółtego,
„ 4	„	warstwę węgla i popiołu,
„ 5	„	grupę szczątków ciałopalenia,
„ 6	„	odosobnione skupienie ułamków węgla drzewnego,
„ 7	„	calec—warstwy grubego piasku żwirowatego z domieszką gliny brunatnej i jasno żółtego piasku żwirowatego.

Rysunki №№ 2, 5, 8, 11, 16, 20, 23, 26, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 44 i 46 przedstawiają rzuty poziome na obwody podstaw nasypów, na warstwy popiołowo węglowe, na nagromadzenia szczątków ciałopaleń, na groby grzebalne i na kamienie wystające.

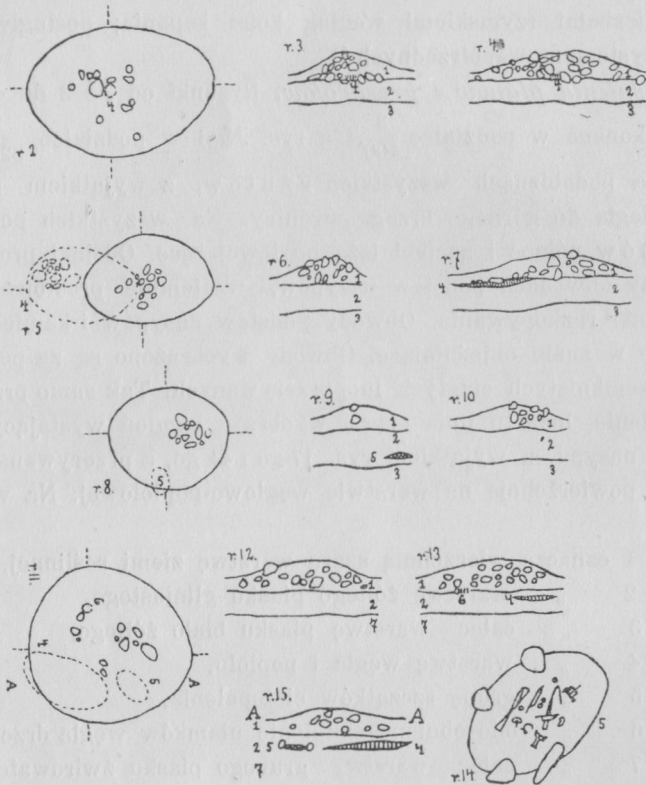
¹⁾ Patrz w tomie niniejszym notatkę moją „O rozkopywaniu małych kurhanów“ (przyp. autora).

Rysunki №№ 3, 6, 9, 12, 18, 21, 24, 27, 30 i 43—przekroje pionowe nasypów i ich podłoża z pn. na pd., a rysunki №№ 4, 7, 10, 13, 19, 22, 25 i 31—takież przekroje z z. na w.

Rysunki №№ 14 i 17 przedstawiają rzuty na warstwy węglowo popiołowe i na nagromadzenia szczątków ciałałowania.

BUDOWA MOGIL I GROBÓW.

Mogila I. Rysunki №№ 2, 3 i 4. W szarej ziemi nasypu luźno

Plany i przekroje mogil I, II, III i IV.

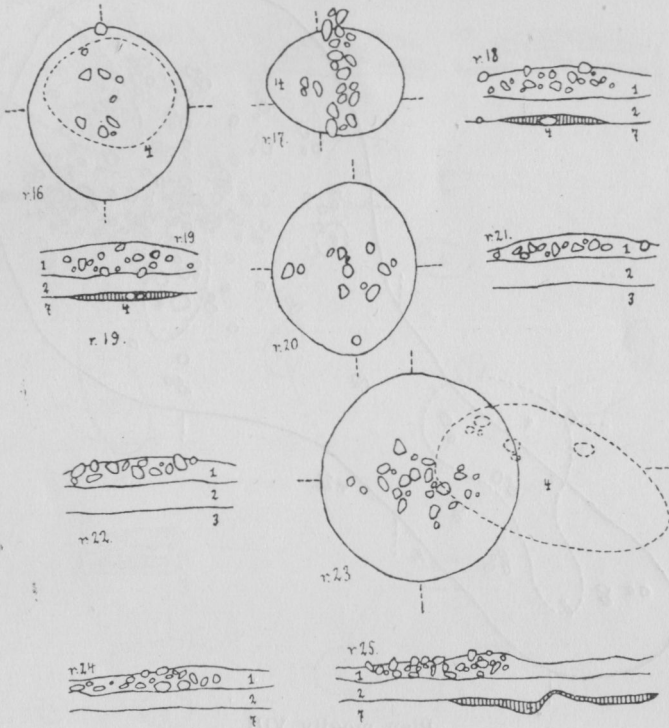
kilka drobnych ułamków węgla i dwa małe kawałki kości palonych. Na głębokości 45 cm.—warstewka ziemi z miałem węglowym.

Mogila II. Rysunki №№ 5, 6 i 7. W ubogiej warstwie popiołowo węglowej, luźno kilka drobnych ułamków węgla drzewnego i kości palonych.

Mogila III. Rysunki №№ 8, 9 i 10. W nagromadzeniu szczątków ciałałowania prócz okruszków kości—przedmioty metalowe.

Mog. IV. Rysunki №№ 11, 12, 13 i 14. Rysunek № 15 — przekrój pionowy wzdłuż linii A—A na rys. № 11.

Wśród ułamków węgla drzewnego (patrz rysunki №№ 11 i 13) w podstawie nasypu, jeden większy kawałek niezwęglony całkowicie. Kostne szczątki ciałałalenia, w drobnych kawałkach. Między nimi przedmioty metalowe.

Plany i przekroje mogił V, VI i VII.

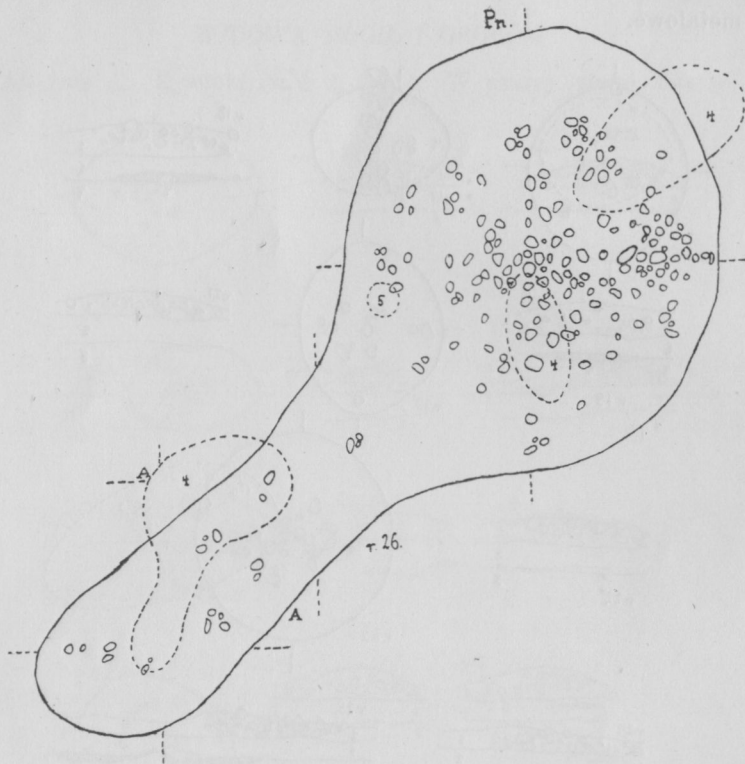
Mog. V. Rysunki №№ 16, 17, 18 i 19. Warstwa węglowo popiołowa cienka. Rozrzucone drobne ułamki palonych kości spoczywały w spodniej części szarej ziemi nasypu, w żółtym gliniastym piasku i w warstwie węglowej.

Mog. VI. Rysunki №№ 20, 21 i 22.

Mog. VII. Rysunki №№ 23, 24 i 25. W warstwie węgl. ułamki węgla drzewnego. W części północnej warstwy węglowej powierzchnia i spód jej—nierówne, podobnie, jak na rys. № 25.

Mog. VIII. Rysunki №№ 26 i 27. Rysunek № 28—przekrój pionowy wzdłuż linii A—A na rys. № 26.

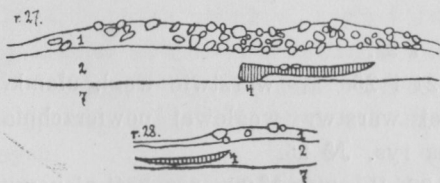
W szarej ziemi nasypu luźno—małe i nieliczne ułamki kości palonych i węgla drzewnego; między ostatnimi jeden większych rozmiarów niecałkowicie zwęglony. W głębokości 60 cm. od powierzchni nasypu znajdowały się szczątki ciepłopalenia do 15 cm. grube, złożone z niedopalonych kości i przedmiotów metalowych; pokryte były 6 cm. grubą warstwą popiołu

Plan mogiły VIII.

i resztek węgla, leżały w piasku gliniastym; z zachodniej strony przylegał kamień. Wschodnio północna warstwa węglowa—płaska, na 15 cm. gruba, leżała częściowo na calcu.

Mog. IX. Rysunki №№ 29, 30 i 31.

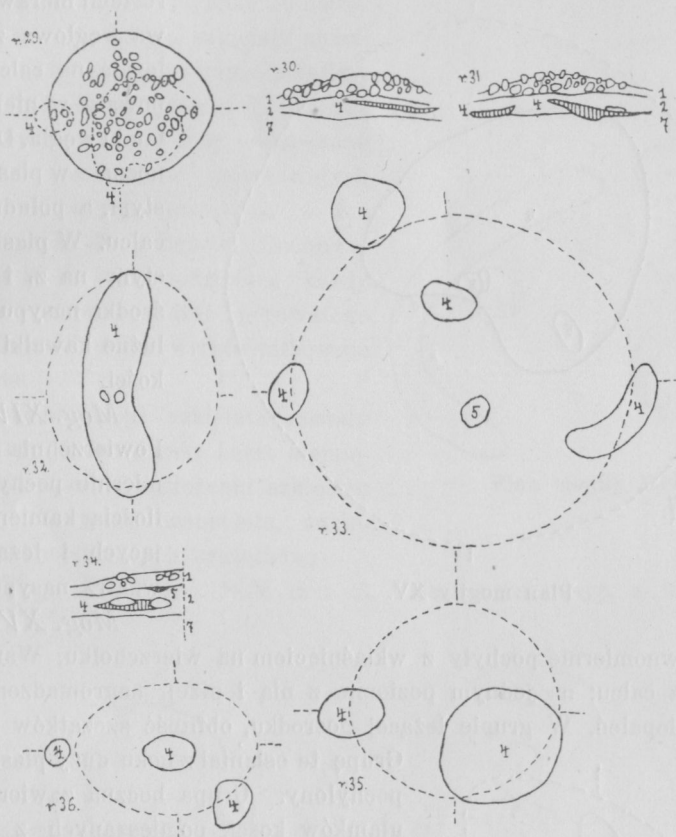

Przekroje mogiły VIII.

Mog. X. Rysunek № 32. Okrywa kamienna, rodzaj i układ warstw, jak w mog. IX. W warstwie węglowej dużo miału i kawałków węgla.

Mog. XI. Rysunek № 33. Jedna z większych, w kształcie od-

einka kuli. Kamienie rozproszone spoczywały w szarej wierzchniej ziemi, tworząc okrywę w kształcie warstwy kopułowej, pod którą leżał gliniasty piasek. Warstwa węglowa z pod środka nasypu leżała w piasku gliniastym, a pozostałe warstwy węglowe — na calcu żwirowato gliniastym. Wschodnia warstwa węglowa gruba po środku 15 cm., grubiała w półno-

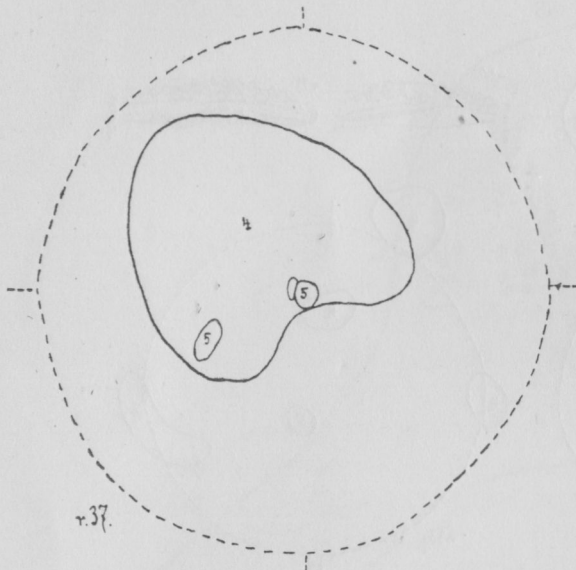
Plany i przekroje mogił IX, X, XI, XII, XIII i XIV.

nej swej części do 30 cm. Szczątki ciałałopalenia, złożone z fragmentów przedmiotów metalowych, nielicznych okruchów kości i popiołu, pomieszanego z żółtym piaskiem gliniastym, leżały na głębokości 54 cm.; przy nich z południowo zachodniej strony—drobne kawałki węgla.

Mog. XII. Rys. № 34—północno zachodnia część przekroju pionowego z pn. z. na pd. w. Bardzo spłaszczona. W nasypie nieliczne rozproszone kamienie; kilka większych odosobnionych spoczywało w piasku gliniastym. Grupa szczątków ciałałopalenia i warstwa węglowa posiadały kształt

kolisty. Ułamki kostne w grupie szczątków ciałopalenia drobne i w małej ilości, pomieszane z ziemią. W warstwie węglowej obfitość miału i okruców węgla drzewnego.

Mog. XIII. Rys. № 35. Powierzchnia nierównomiernie pochyła, pokryta częściowo kamieniami wystającymi, a na wierzchołku zupełnie nieob-

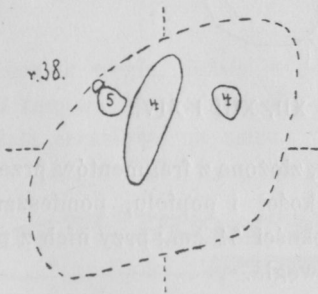
Plan mogiły XV.

rosłemi murawą. Warstwa węglowa zachodnia leżała na calcu; występowały w niej małe ułamki węgla. Druga, północna—w piasku gliniastym, a południowa na calcu. W piasku gliniastym na z. i pn.z. od środka nasypu rzadko—luźne kawałki palonych kości.

Mog. XIV. Rys. 36. Powierzchnia nierównomiernie pochyła z małą ilością kamieni wystających i leżących wewnątrz nasypu.

Mog. XV. Rys. 37. Nizki równomiernie pochyły z wkląsnięciem na wierzchołku. Warstwa węglowa na calcu; na jednym poziomie z nią i niżej, nagromadzenia szczątków ciałopaleń. W grupie leżącej pośrodku, obfitość szczątków kostnych.

Grupę tę osłaniał z boku duży płaski kamień pochylony. Grupa boczna zawierała mało ułamków kości, pomieszanych z dużą ilością ziemi, i przedmioty żelazne.

Plan mogiły XVI.

Mog. XVI. Rys. № 38. Na powierzchni i wewnątrz—mało kamieni. Warstwy węglowe i szczątki ciałopalenia w piasku gliniastym. Nieliczne szczątki kostne ze śladami przedmiotów metalowych, rozproszone.

Mog. XVII. Rys. № 39. Nasyp płaski o spadkach regularnych. Części warstw węglowych w obwodzie nasypu leżały na calcu, a leżące zewnątrz nasypu, w piasku gliniastym.

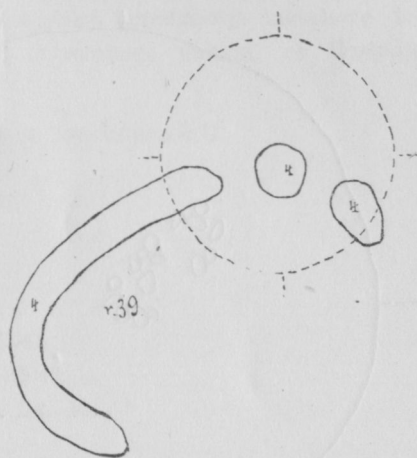
Mog. XVIII. Rys. № 40, rzut poziomy na powierzchnię i na wnętrze grobu. Rys. № 41—część południowa przekroju pionowego z pn. na pd.

Nasyp płaski o nieregularnej powierzchni z małą ilością kamieni, z których kilka wystawało nad powierzchnią. Warstwy węglowe płaskie; zachodnia leżała w piasku gliniastym, wschodnia na calcu. Szkielety po-
grzebane w małym zagłębieniu calca.

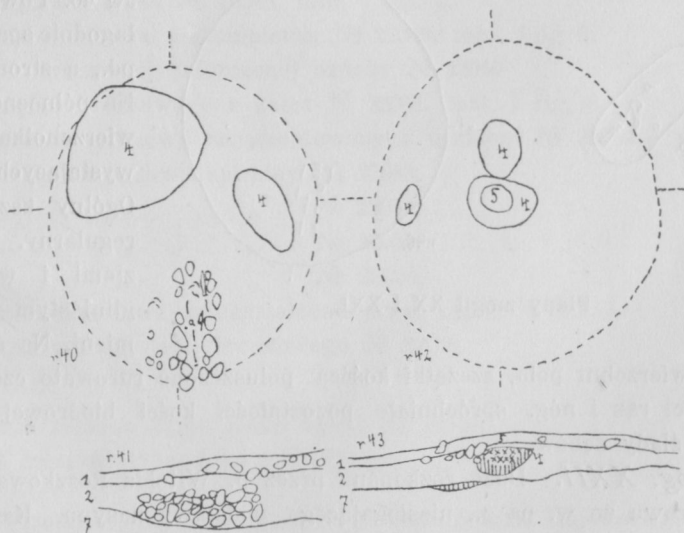
Szczątki wschodniego szkieletu zniszczone. Brak kości twarzy, potylicy, piersi, kręgosłupa i miednicy. Grubsze kości długie rąk i nóg — spękane wzdłuż i pozbawione główkowatych zakończeń; jedynie kości stóp w lepszym stanie; ślady zębów. Dochowane ułamki czaszki podzielone każdy na dwie części wzdłuż porowatego wnętrza kości przez wrosłe nitkowane korzenie.

Z zachodniego szkieletu zostały tylko trzy, małe ułamki kości ciemiennowych. Kierunek ułożenia szkieletu może wskazywać bransoleta, znaleziona w pobliżu tych szczątków.

Mog. XIX. Rys. №№ 42 i 43. Nizki płaski nasyp z bardzo małą

Plan mogiły XVII.

Plany i przekroje mogił XVIII i XIX.

ilością kamieni. Ułamków kostnych dużo, lecz bardzo rozproszone i pomieszane z piaskiem gliniastym. Wśród nich przedmioty metalowe.

Mog. XX. Rys. № 44. Rys. № 45—rzut poziomy na wewnątrz grobu.

Nasyp w kształcie niskiego ściętego stożka. Brak warstw węglowo popiołowych. W warstwie piasku gliniastego kilka ułamków węgla. Nie-

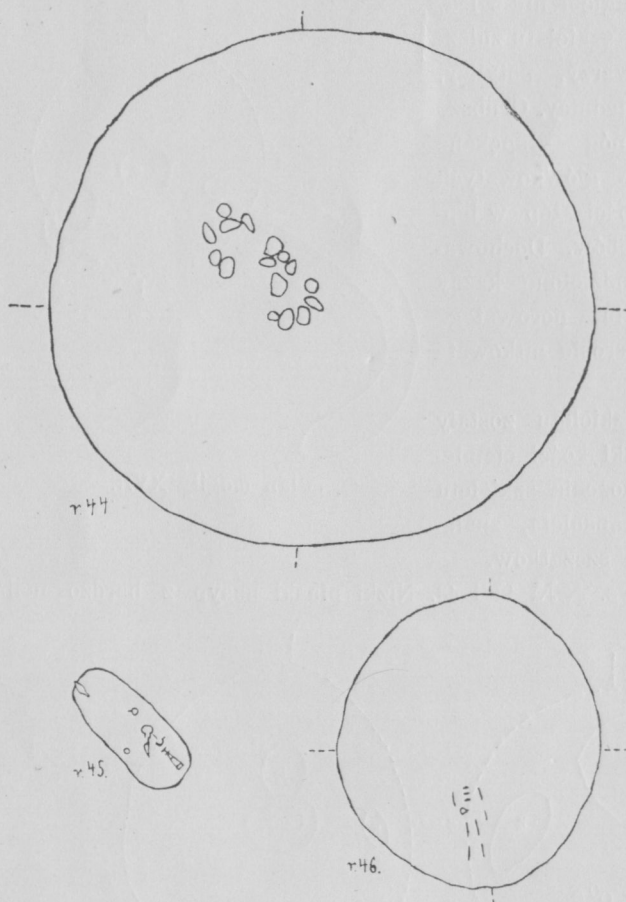
liczne kamienie leżały w ziemi szarej wierzchniej i w piasku gliniastym.

Na poziomie wierzchu calca leżało nagromadzenie kamieni, pod nim w małym zagłębieniu calca — resztki zwłok. Jedy-
nym śladem kośćca był mały kawałek długiej kości nogi, przechowany wskutek nasycenia solami miedzi. Nadto znaleziono wyroby metalowe.

Mog. XXI. Rys. № 46. Powierzchnia łagodnie spadzista ku pd., a stroma od pn. Na północnej części wierzchołka nieco wystających kamieni. Ogólny kształt nieregularny. W szarej ziemi i w piasku gliniastym—dużo kamieni. Na calcu, po-

niżej powierzchni pola, szczątki kośćca: połuszczone rurowate części długich kości rąk i nóg, spróchniałe pozostałości kości biodrowej i kilku kręgów; ślady zębów.

Mog. XXII. Duża rozkopana przez p. Witolda Roszkowskiego za pomocą rowu ze w. na z., niesięgającego podstawy nasypu. Kształt odcinka kuli. Wewnątrz i na powierzchni nasypu — dużo kamieni. Między

Plany mogił XX i XXI.

fibula żelazna uszkodzona № 22061, tabl. I fig. 1,
sprzążka żelazna № 22062,
igła żelazna № 22063, tabl. II fig. 1,
pierścień brązowy z płaskiej wstęgi spiralny № 22064,
pierścień brązowy z płaskiej wstęgi spiralny № 22065,
część pierścionka brązowego, zniszczonego przez ogień № 22066,
duży fragment bransolety brązowej, № 22067,
fragment ozdoby brązowej, № 22068,
fragment witej ozdoby brązowej № 22069, tabl. II fig. 4,
fragment ozdoby brązowej z pręta czworokątnego № 22070,
ułamek ozdoby brązowej, zawinięty na końcu spiralnie № 22071;
fibula brązowa zgięta № 22062, tabl. I fig. 5,

z mog. XI:

sprzążka żelazna № 22073,
brązowe ułamki pierścieni i grudki stopów № 22074.

z mog. XV.

ostrze żelazne dzidy zgięte № 22075,
umbo żelazne № 22076, tabl. II fig. 8,
nóż żelazny № 22077,
sprzążka żelazna № 22078, tabl. I fig. 3,
pręcik żelazny prosty № 22079, tabl. II fig. 3,
grudka stopu brązowego № 22080,

z mog. XVI:

ułamki żelaznej rdzy szlachetnej № 22081,

z mog. XVIII:

ostrze żelazne dzidy z resztkami drzewca w tulei № 22082,
nóż żelazny ze szczątkami rękojeści drewnianej № 22083,
sprzążka żelazna № 22084,
bransoleta brązowa № 22085, tabl. II fig. 5,

z mog. XIX:

nóż żelazny № 22086,
sprzążka żelazna № 22087, tabl. I fig. 4,
ułamek pręcika żelaznego prostego № 22088,
fibula brązowa № 22089, tabl. I fig. 6,

z mog. XX:

- ostrze żelazne dzidy ze szczątkiem drzewca w tulei № 22090,
- nóż żelazny ze szczątkami pochwy skórzanej i drewnianej rękojeści № 22091,
- okucie srebrne od pochwy noża, № 22092, tabl. II fig. 7,
- ułamek fibuli żelaznej № 22093,
- szczątki żelaznej sprzążki № 22094,
- ułamki kółka żelaznego № 22095,
- ozdobne brązowe zakończenie rogu-naczynia № 22096, tabl. I fig. 7,
- skówka srebrna rogu-naczynia № 22097, tabl. II, fig. 6,
- szczątki rogu zachowanego wewnątrz srebrnej skówki i brązowego zakończenia № 22097,
- ułamki brązowego okucia brzegu rogu № 22098,
- ułamki ścianek rogu-naczynia z szerokiej części № 22099,

z mog. XXII.

fragment ozdoby brązowej, № 22372, tabl. II fig. 2.

Sprężyny wszystkich fibul brązowych okręcone są na pręcikach żelaznych.

W grobie XX srebrna skówka № 22097 i ozdobne brązowe zakończenie rogu-naczynia № 22096 obejmowały jeden kawałek rogu № 22097 umocowany dwoma wbitemi weń nitami żelaznymi. Szczątki ściarek dalszej części samego rogu leżały między tem zakończeniem i brązowym okuciem, obejmującym brzeg rogu naczynia i jego przyległą zewnętrzną część.

* * *

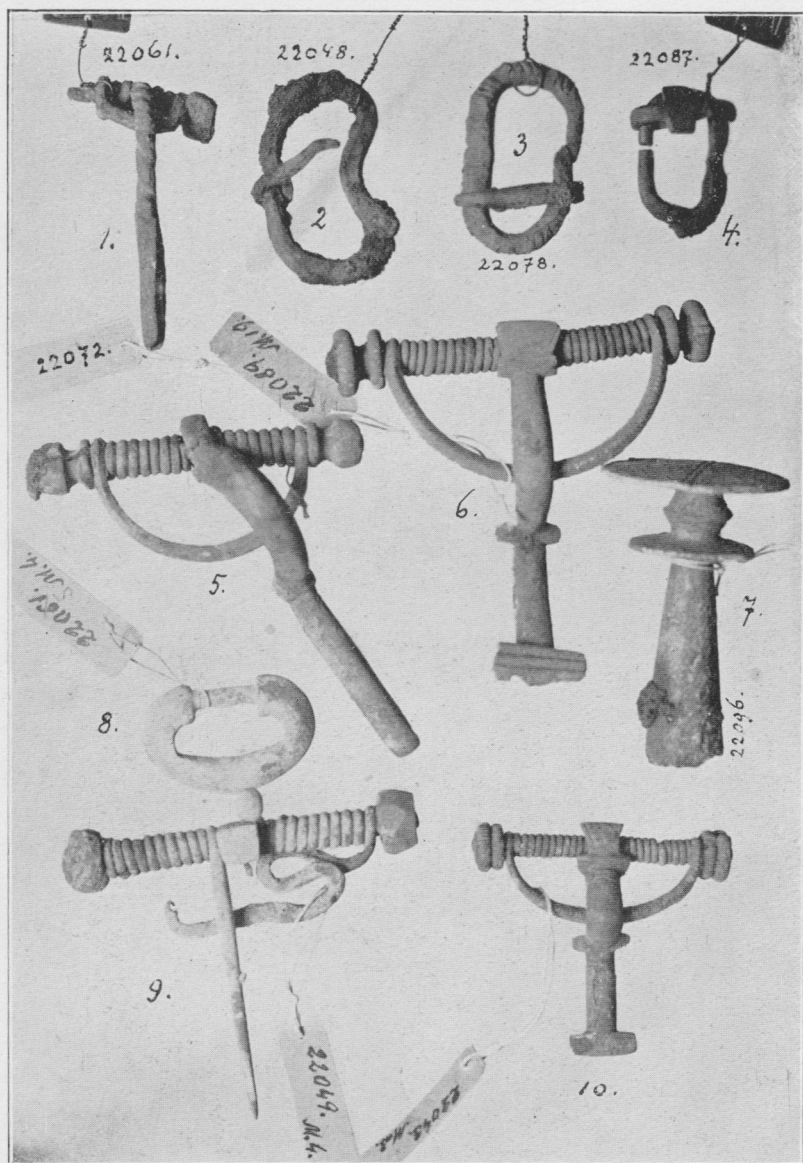
Z powierzchni między grobami podjąłem luźno leżące nóż-skróbacz ze smukłego wióra,¹⁾ dwa wyroby podobne do „tabliczek rdzeniokształtnych“ oraz ułamek tłuczka.

* * *

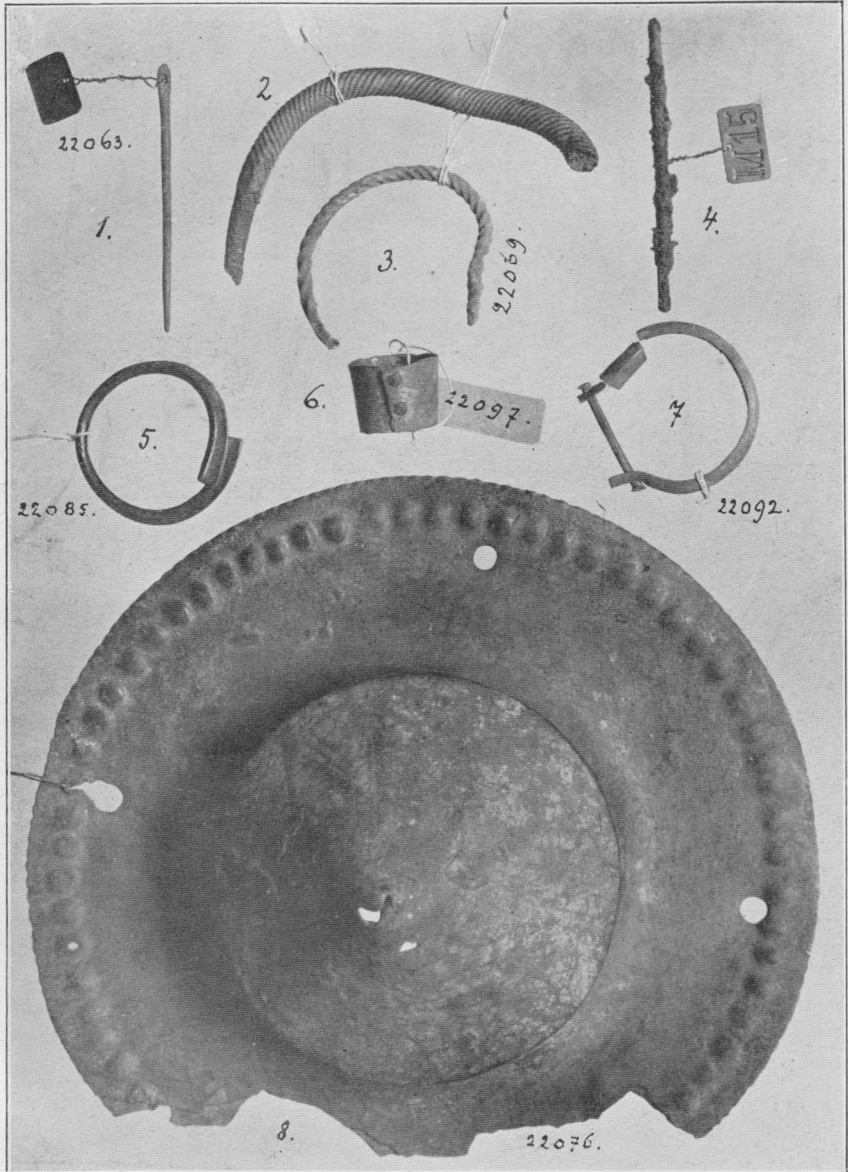
Zamykając niniejsze sprawozdanie uważam sobie za wielce miły obowiązek podziękować p.p. Witoldowi Roszkowskiemu i Antoniemu Kaszyńskiemu, za uprzejmą gościnę i ułatwienia przy pracy.

Warszawa w Październiku 1913 r.

¹⁾ Drobnie wióry, okrzeski i skrobacz z ciemno szarego krzemienia, pochodzącego, zapewne, z miejscowej kredy, znalezione zostały w podobnych warunkach przez p. A. Kaszyńskiego na pagórkach przy małym jeziorze w pobliżu lasu wisockiego. (Przyp. autora).

Wysokie, (p. Sejnejski).

Wysokie, (p. Sejnejski).